

Seny i sentiment, de Jane Austen. La traducció d'una novel·la de dos segles enrere

Xavier Pàmies
Traductor
pamiesxavier@yahoo.es

Resum

A partir de l'experiència personal de traducció de l'autor, aquest article fa unes quantes consideracions sobre possibles aspectes i recursos a tenir en compte en la traducció d'obres de narrativa moderna pertanyents a èpoques i cultures distants centrant-se en la de la novel·la *Sense and Sensibility* (1811), de Jane Austen, amb l'objectiu últim de transmetre l'esperit de l'obra original amb la màxima fidelitat, versemblança i contemporaneïtat possibles.

Paraules clau: traducció literària; novel·la; Jane Austen; trets estilístics; adjectius relacionats amb la urbanitat; anacronismes; *Oxford English Dictionary*; *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*.

Abstract. *Sense and Sensibility by Jane Austen. The translation of a novel written two centuries ago*

Based on the author's first-hand experience in translation, this article raises several points on aspects and resources that should possibly be considered when translating modern fiction from remote cultures and periods, focussing on the novel *Sense and Sensibility* (1811) by Jane Austen, with the ultimate goal of expressing the spirit of the original work as faithfully, credibly and contemporaneously as possible.

Keywords: literary translation; novel; Jane Austen; stylistic traits; adjectives related to urbanity, anachronisms; *Oxford English Dictionary*; *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*.

Sumari

1. El títol
2. Trets estilístics generals
3. Elements lèxics
4. Eines per salvar les distàncies
5. Conclusions

Devia ser l'any 2003 que l'editora de La Magrana Anik Lapointe em va proposar de traduir *Sense and Sensibility*, de Jane Austen. La versió cinematogràfica de la novel·la datava del 1995, o sigui que no es tractava d'aprofitar-ne el ressò, sinó més aviat d'una tria personal i de la constatació que era absent a la llista de traduccions de grans autors clàssics anglesos del segle XIX.

En aquell moment, la meua experiència en traducció d'autors anglesos decimonònics era bastant més escassa que ara: només havia traduït, poc temps abans, el llibre de viatges de Richard Francis Burton *A Personal Narrative of a Pilgrimage to Al-Madina and Meccah* (1855), que a més a més no era cap novel·la i era uns quaranta anys posterior a l'obra d'Austen.

Com els entesos han assenyalat repetidament, Austen és una persona i escriptora filla del segle XVIII que va concentrar tota la seva obra de maduresa dintre dels primers quinze anys del XIX, és a dir dintre d'un romanticisme previctorià. Com també s'ha dit i és cosa sabuda, el tema dominant de les seves sis novel·les principals són «les vicissituds d'una noia casadora per trobar un marit adequat»,¹ en el marc de les relacions convencionals i formals d'una societat distingida i sovint benestant. El to elevat de la narració i dels diàlegs és doblement útil com a mitjà per reflectir les qüestions morals que l'autora hi presenta i per fer-ho mitjançant el vel de la seva ironia subtil.

És el conjunt d'aquests aspectes que penso que convé no oblidar a l'hora de preservar-los en forma de traducció: la distància en el temps i la distància cultural, el moralisme, la ironia i el to formal. A continuació intentaré, tot i la distància de catorze anys a què em queda la traducció de *Sense and Sensibility*, apuntar alguns dels elements i instruments que vaig tenir en compte per fer-la.

1. El títol

La meua traducció és la primera i de moment única en català, però l'any 2003 en castellà ja n'hi havia unes quantes, especialment *Cordura y sensibilidad* (1947) i *Juicio y sentimiento* (1993, trad. Luis Magrinyà); aquesta última, dos anys anterior a la versió cinematogràfica, que a Espanya va ser titulada amb el calc *Sentido y sensibilidad*. Els títols en castellà d'edicions posteriors a l'estrena de la pel·lícula sembla que han estat condicionats pel títol castellà cinematogràfic; així, a les edicions argentines es va optar pel de *Sensatez y sentimientos*, que era el que s'havia posat a la versió sud-americana de la pel·lícula, i a les edicions espanyoles (en traducció d'Ana M. Rodríguez) es va utilitzar el calc.

Com Sellent ha observat posteriorment,² la meua opció va ser la fidelitat al sentit. El *sense* de la germana gran, l'Elinor, és *seny* més que cap altra cosa, i la *sensibility* de la petita, la Marianne, és *sentiment* (més que no *arrauxament* o *rauxa*, un concepte i terme que al costat de *seny*, d'altra banda, és un tòpic massa català per utilitzar-lo en una traducció).

1. ALSINA, Victòria (2005). «Jordi Arbonès. Les traduccions de Jane Austen». *Quaderns. Revista de Traducció*, 12, p. 48.

2. SELLENT, Joan (2004). «Tres típics tòpics». *Quaderns. Revista de Traducció*, 11, p. 205-206.

Sobre la tria del títol, el traductor Luis Magrinyà en va fer el comentari següent responent a la pregunta «¿Podría hacer algún comentario con respecto a la elección del título de la obra en castellano, puesto que el del libro y el de la película difieren?»:

Sentido y sensibilidad es, perdónenme, un disparate. Es un calco automático, hecho sin pensar. ¿Qué significa «sentido» ahí? Nunca se dice de alguien que «tiene sentido»; puede decirse de cosas, para expresar que algo no es absurdo; pero jamás se aplica a personas: en todo caso se diría «buen sentido». *Juicio y sentimiento* era ya un título de una traducción de los años 40 y me pareció muy ajustado; encontré otro de esa época, *Cordura y sensibilidad*, pero era como de monja. Ahí la polisemia de «juicio» queda inmediatamente resuelta por oposición a «sentimiento»: nadie piensa que nos referimos a un «juicio» penal. En cuanto a «sentimiento», en español desde el siglo XVIII a la sensibilidad del corazón, a la que hace referencia el título, siempre se ha llamado «sentimiento».³

2. Trets estilístics generals

La característica que més destaca d'entrada en l'estil de l'obra d'Austen en general i de *Sense and Sensibility* en particular és el registre formal utilitzat tant en el cos de la narració com en els diàlegs.

Dintre d'aquesta formalitat general, la parla dels personatges mostra variacions que serveixen per retratar el caràcter de cada un; aquesta «variació lingüística», considerada per Victòria Alsina un element essencial,⁴ és segurament una de les facetes més difícils de detectar i de reflectir per a un traductor que com a llengua materna té la d'arribada i no la de partida (i menys encara la llengua del principi del segle XIX).

Un altre tret destacat és el ritme vagarós però fluid de les descripcions, que contrasta de forma efectiva amb la viva i naturalitat dels diàlegs (sempre passats, però, pel tamís de l'educació i la cortesia). La longitud dels períodes del cos del relat, amb el seu avanç en forma d'onades llargues, ha de reflectir-se idealment a la traducció en un ritme harmònic equivalent.

Al llarg de l'obra es descriuen amb minuciositat els diferents ambients, tant els de la natura com els dels habitatges humans, i en alguns casos es percep una tendència romàntica a relacionar ambients naturals amb estats d'ànim dels personatges. Detectar aquestes relacions íntimes entre un estat atmosfèric i un estat anímic, per exemple, pot conduir a solucions de traducció que d'una altra manera el traductor potser no tindria en compte.

Finalment, l'autora té una especial capacitat d'esbossar amb subtileza i precisió la manera de ser i l'estat d'ànim dels personatges per mitjà tant dels diàlegs

3. Extret de l'enllaç electrònic <<http://www.lalinternadeltraductor.org/n6/traduccion-austen.html>>.

4. «La traducció de les novel·les de Jane Austen al català» (Seminari de recerca a la UPF, 22-III-2004); «Jordi Arbonès. Les traduccions de Jane Austen», *op. cit.*; *Llengua i estilística en la narrativa de Jane Austen: les traduccions al català*. Vic: Eumo, 2008.

com de la gesticulació, els silencis i les mirades, un esbós que es completa amb les descripcions de la narradora.

Tot i la formalitat que domina al llarg de l'obra i la distància en el temps, l'estil posseeix una vivesa i una naturalitat íntima que la fa moderna i pròxima. El traductor Luis Magrinyà ho ha expressat així: «[...] Jane Austen es una autora deliciosamente neutra. La dificultad estaba en adaptar el lenguaje social y sus formalidades. Tenía que seguir siendo formal, pero que no pareciese de cartón piedra, como en tantas traducciones de clásicos.»⁵

3. Elements lèxics

Molts dels elements de la llengua de Jane Austen i la seva translació al català han estat ja analitzats per Alsina en el seu llibre sobre el tema. Aquí em centraré només en tres adjectius relacionats amb la urbanitat per mostrar les diferents accepcions que poden tenir en funció del context i les diferents traduccions que se'n poden fer per reflectir-ne el sentit essencial.

Tres anys abans d'emprendre la traducció de *Sense and Sensibility*, durant el curs de doctorat en traducció que vaig fer a la Universitat Pompeu Fabra, vaig tenir com a professora precisament Victòria Alsina, que en una de les seves classes va fer esment de la traducció sovint insatisfactòria de l'adjectiu anglès *amiable*, molt en ús en el llenguatge formal del segle XIX. Aquest comentari em va quedar gravat, i es podria dir que inconscientment l'he tingut en compte a l'hora de trobar l'equivalència de molts dels termes d'aquesta mena que apareixen en les novel·les decimonòniques que he traduït.

Els tres adjectius que he triat són *amiable* mateix, *agreeable* i *pleasant*. A continuació n'enumero les diferents traduccions que n'he fet, que tinc consignades als glossaris que acostumo a elaborar durant la traducció de l'obra o a la meua llista complementària del diccionari anglès-català d'Enciclopèdia Catalana.⁶

BH: Glossari *Bleak House* (C. Dickens)

Compl.: Llista complementària del diccionari anglès-català

EC: Diccionari anglès-català d'Enciclopèdia Catalana

Eur: Glossari *The Europeans* (H. James)

Fanny: Glossari *Fanny Hill* (J. Cleland)

Snobs: Glossari *El llibre dels esnobs* (W. Thackeray)

S&S: Glossari *Sense and Sensibility*

amiable

-*EC*: afable / amable / simpàtic

-*Compl.*: cordial / bondadós / amistós (acc. 1a DDLC; v. *amiably* aquí sota mateix) [*amiably* – en to amistós, amb veu amistosa]

5. <<http://www.lalinternadeltraductor.org/n6/traduccion-austen.html>>.

6. <<https://sites.google.com/site/glossarisdetraduccio/glossari-complementari-del-diccionari-angles-catala-de-l-enciclopedia>>.

-**S&S**: agradable (solució insatisfactòria i provisional que convindria matisar: ‘que es fa estimar, digne de ser amat’ / ‘bonhomíós’? / «tota dolçor» (Edward *dicet* a propòsit de la Lucy, 3-13) / benèvol (3-14)

-**BH**: bondadós (10; 14, dit d’en Prince Turveydrop; 24, dit per l’inspector Bucket d’en Phil Squod; 35, dit de l’aire de la senyoreta Flite) (però v. glossari Austen, on em decanto per un sinònim de ‘digne d’estimació’ i, doncs, *estimat*, que és com ja ho poso aquí a 14, dit pel senyor Turveydrop pare, i també a 35, dit per la senyoreta Flite; v. el gir amb què tradueixo la frase amb dos *amiable* del final del cap. 50 [«bona persona»]) / amable (23) / innocent (infant, dit pel senyor Skimpole de si mateix, 61, trad. lliure) / de bon tracte (53) [*amiability* ‘bon humor’ (43) i *amiably* ‘benhumorat’ (somriure, 50)]

-**Snobs**: amè ‘interessant’ (començament cap. 20 i cap. 21) / gentil (esposa, cap. 35)

-**Eur**: *a. weakness* – comprensible debilitat (11)

agreeable

-**Compl.**: convenient / (que té) bona disposició; dispost, sol·lícit, servicial (*person*) / condescendent; tolerant / grat (companyia, conversa, presència, etc.) / satisfactori (vida) / *are you a.?* - et sembla bé?

-**S&S**: agreeable (office) – (missió) grata (3-3, 3-4) (però en general ‘simpàtic’, v. diccionaris generals)

-**BH**: afable / bonhomíós (15, dit del senyor Skimpole, i pàssim; 61) / *to be agreeable* ‘no desagradar’ (‘venir de gust’, 18; ‘trobar del seu grat’, 37); ‘fer il·lusió’ (35); «tots dos hi sortim guanyant» (amb el sentit de ‘convenient’ al passatge del «núvol de Milton», 18) / convenient (60) / agradós (dit pel senyor Skimpole al diàleg Boythorn-Skimpole, 18; 42, 60) / grat (23, bis, qualificant objectes diversos; 45; conversa, 60, bis) / encís (de la Caddy ballant, 38) / agradable (43) / alegrar (49, amb reformulació)

-**Fanny**: abnegat (una muller) (cap. 10) / grat / abellidor

-**Eur**: comprensiu (persona, 7, v. context) / interessant (home, 8, v. context) / *Clifford had a desire to make himself a. to her* – en Clifford tenia molt bona disposició cap a ella (9) / *a. feeling* – dolç sentiment (10)

pleasant

-**Compl.**: complaent (persona) / acollidor (una casa) (*p. and quiet* ‘plàcid i acollidor’, amb inversió de l’ordre dels adjs. per mantenir la naturalitat, i amb conservació de la sonoritat de l’original) / cordial (conversa, etc.)

-**S&S**: [*pleasantly* – gentilment]

-**BH**: benevolent (mirada d’en John Jarndyce, 6; el seu *manner* ‘tarannà’, 34; to de veu postís de l’Hortense, 42) / bondadós (rialla, 8, 9, 60; veu de la senyora Dedlock, 18; somriure del senyor George, 26; aspecte del senyor Grubble i somriure del senyor Skimpole, 37, bis; 61) / satisfactori (15, 34, acc. 1 Oxford, cita any 1483; *pleasant way* ‘amb gràcia’, començament 31) / harmoniós (barreja, 63) / delitós (dia, dit pel senyor Chadband, 19; tarda, 35) / «un plaer» (35) / «una meravella»

(37) / amè (un indret, 37; dit irònicament de Lincoln's Inn Fields, començament 42; illa fluvial, 48; un llibre, 61; terra, final 65, ex. de 'terra ameníssima' en J. Roig citat al Coromines, I, 260b44) / divertit (ocurrència 'cas', 38; 43) / afable (49) / agradable (vetllada, 49, 50); *to make things pleasant* 'fer que tot vagi com una seda' (dit pel senyor Bucket, 49, pàssim, 54) / *to be pleasant together* 'entendre's' (49) i *to be pleasant (over something)* 'quedar entesos (sobre una cosa)' (el senyor Bucket i el senyor Smallweed, 62) [*pleasantly* – tranquil·lament (una passejada, 5) / en bona harmonia (un grup de dones cosint, 30) / a les bones (avinença, 34)]
-Fanny: acollidor (casa) (cap. 10)

Com es pot comprovar, el ventall és molt ampli. Potser massa i tot, i segurament podria restringir-se sense perdre matisos essencials de les accepcions del terme original; però és un fet que la traducció literària no té res a veure amb la traducció científicotècnica, i que en la literària la univocitat no és possible ni desitjable. (Només com a curiositat, el gran *Oxford English Dictionary* conté set accepcions d'*amiable*, nou d'*agreeable* i cinc de *pleasant*.)

4. Eines per salvar les distàncies

Com en tota traducció, en una de literària d'una obra de dos segles enrere convé copsar-ne primer tots els matisos per poder expressar-los després en la llengua d'arribada; i aquesta expressió de matisos, tot i dependre de cada traductor, penso que ha de complir uns requisits mínims objectius. Aquests requisits serien: d'una banda, que s'hi reflecteixi el to de l'època de l'original (amb un respecte per l'estil, i també recorrent a l'ús de marques culturals d'època i evitant anacronismes, per exemple); i, de l'altra, que el lector de la traducció la llegeixi amb una fluïdesa i unes sensacions tan pròximes com pugui ser a les d'un lector actual de l'original (la identificació amb un lector contemporani d'Austen és un ideal pràcticament impossible).

Un traductor que no tingui l'anglès com a llengua materna (i fins i tot un que l'hi tingui) necessita un bon diccionari per detectar possibles sentits obsolets de molts dels termes que s'utilitzen en una obra de temps passats. El millor diccionari en aquest sentit és l'Oxford (*OED*), el «gros»,⁷ que el periodista i escriptor londinenc Richard Boston va qualificar com «*one of the wonders of the world*» quan en va aparèixer la segona edició.⁸ A continuació es mostren uns quants exemples de problemes de traducció resolts gràcies a l'*OED*, que extrec literalment del meu glossari de *Sense and Sensibility*.

-*danger* – responsabilitat (3-13 i en algun capítol immediatament anterior, amb un sentit aproximat al de l'acc. 1 del dicc. Oxford ['poder, capacitat de decisió'];

7. *Oxford English Dictionary*. 2a ed. Nova York: Oxford University Press, 1989. 20 volums.

8. «The new, 20-volume Oxford English Dictionary: Oxford's A to Z – The origin». *The Guardian* (24-III-1989).

- «The danger is my own» ho tradueixo per «La responsabilitat és meva»
 -*exertion* – manifestació, exteriorització, expressió, demostració (v. exemple al dicc. Oxford)
 -*in short* – al cap de no gaire (3-14; v. *short*, acc. B.I.1.b dicc. Oxford)
 -*safe and sacred* (=safe and sicker) – intacte (3-13; v. acc. 1.b. Oxford *sicker* [del llatí *securus*], citació any 1567)
 -*shuffling excuse* – murmurar una excusa (3-14; v. *shuffling*, acc. 2.a dicc. Oxford, ‘evasive, shiftly’, amb citacions de *s. excuse* de 1712 i 1851 [aquesta de Thackeray])
 -*sweep* – el revolt del camí d’accés (a una casa) (3-14; cita d’aquest fragment mateix a l’Oxford, acc. 17.c)
 -*wood walk* – bosquet (3-6, terme forestal o de jardineria; v. citació *wood-walk* i acc. 10 *walk* al dicc. Oxford)
 -*apothecary* – metge de capçalera (v. dicc. Oxford) (3-7)

Un altre diccionari que considero de consulta imprescindible és el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana (DECat)*, de Joan Coromines, especialment per dues coses: per mirar de no incórrer en anacronismes (consultant-hi les dates en què un mot comença a documentar-se), i per acabar d’aclarir el que ell a la primera pàgina del prefaci en diu «la vida i ambient de les paraules». Aquí em centraré en la qüestió dels anacronismes, amb exemples també extrets del meu glossari de termes de la novel·la.

- emigrant* – emigrat (2-14, final; v. *migrar* al Coromines, on diu que és el terme que també es va aplicar als francesos que fugien de la Revolució de 1789)
 -*epicurism* – vida epicúria (3-6; segons el DETim, *sibaritisme* és del 1868; *hedonisme*, d’un matís diferent, del 1908)
 -*puppyism* – fums (2-11) (no pot ser «esnobisme», encara que el sentit s’hi acostí, perquè *snob* i *snobbism* apareixen en anglès pels volts del 1840 i la novel·la d’Austen és de cap a cinquanta anys abans)
 -*putrid fever* – febre miasmàtica (3-8) (*miasmàtic* és documentat en català de la primera meitat del segle XIX, mentre que *tifus* i *tifoide* són del 1864 i el 1868, respectivament, i em semblen més anacrònics respecte a l’època en què transcorre l’argument de la novel·la)

Esmento només de passada un parell de recursos que també utilitzo, però més ocasionalment, i a vegades només per disposar d’un ventall més ample d’opcions de traducció d’alguns termes. Es tracta, d’una banda, de fer consultes creuades entre originals de Shakespeare (sovint partint de cites shakespearianes localitzades a l’*OED*) i traduccions competents de la seva equivalència en català (especialment de Sellent, Desclot o Vergés); i, de l’altra, entre les Bibles angleses (també a partir de cites de l’*OED*) i la Bíblia interconfessional (Barcelona: Editorial Claret, 1996). Per il·lustrar una mica aquest recurs «bíblic» esmento aquí tres exemples resolts per aquest mitjà en la traducció de la novel·la.

-*even so* – tal com ho sent ('exactament') (3-8; mateix sentit que el gir de la Bíblia de 1611 a Jn 17,18)

-*atonement* – compensació (sentit no religiós; si no, el sentit pot ser 'expiació' o bé [3-10] 'reconciliació', com a Rom 5,11, tal com es veu en l'exemple de la Bíblia de 1611 que apareix al dicc. Oxford)

-*folly* – estúpida (3-11; v. exemple de Pr 13,16, dicc. Oxford, s.v. *lay, to lay open*)

Un últim recurs que utilitzo, encara més ocasionalment, són traduccions ja existents, de la llengua que siguin, com a eina puntual de consulta per aclarir alguna frase de sentit obscur, veure el gir sintàctic amb què s'ha resolt la traducció d'una frase d'estructura complexa o analitzar la solució de traducció d'alguna unitat lèxica concreta. És una cosa de què no cal amagar-se, perquè no es tracta d'afusellar la traducció que es té al davant sinó d'utilitzar-la com una mena de diccionari més, i d'aprofitar-ne escadusserament alguna solució brillant. Joan Sellent diu si fa no fa el mateix a la «Nota del traductor» que precedeix la seva esplèndida traducció de *Treasure Island* referint-se a una traducció que el seu avi matern n'havia fet a partir del francès: «[...] tampoc no amago que algunes de les troballes que vaig descobrir a *L'illa del tresor* de Joan Arús he gosat incorporar-les a la meua versió. Més ben dit: no tan sols no ho amago, sinó que reivindicó la pràctica de beure dosificadament dels encerts dels precursors, tant si hi ha vincles de sang com si no.»⁹

5. Conclusions

Abans de traduir qualsevol obra, la lectura prèvia de l'original ha de ser prou atenta per impregnar-se del tema i de l'estil, però requereix un plus antropològic d'atenció quan l'obra ens queda lluny en el temps. Actualment, les eines de què podem disposar són moltes; sense haver de moure's de davant de la pantalla de l'ordinador no només es poden consultar diccionaris o enciclopèdies, sinó també tota mena de treballs especialitzats sobre l'original que es vol traduir, sobretot quan es tracta d'una obra canònica. El problema, si de cas, pot ser el temps de què es disposa, i sobretot la relació del temps que el traductor dedica amb les tarifes de traducció que percep.

En el meu cas, en la traducció de *Sense and Sensibility* vaig tenir al davant una edició crítica de la novel·la;¹⁰ però, fora de les consultes a la introducció, als textos complementaris, a les notes a peu de pàgina i als diccionaris que acabo d'esmentar, no vaig recórrer pràcticament a la consulta de cap treball especialitzat. Com a anècdota puc dir que em vaig mirar l'article de Laurie Kaplan i Richard S. Kaplan «What is Wrong with Marianne? Medicine and Disease in Jane

9. STEVENSON, Robert Louis (2001). *L'illa del tresor*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 11.

10. AUSTEN, Jane (2002). *Sense and Sensibility*. Ed. Claudia L. Johnson. Nova York / Londres: Norton.

Austen's England»¹¹ arran d'haver trobat l'obra catalogada amb les etiquetes «Malalts – Relacions familiars», «Malalties transmissibles», «Depressió psíquica» i «Psicologia» a la biblioteca de la Universitat Rovira i Virgili, i que aquesta consulta em va portar a veure amb més claredat la importància de la malaltia i la mort en l'obra d'Austen, i també les relacions entre els estats atmosfèrics i els estats anímics (una tempesta coincident amb la depressió de la Marianne, com a exemple concret).

Encara que pugui semblar un contrasentit, amb el pas dels anys consulto els diccionaris de manera cada vegada més assídua i extensiva, perquè m'adono que sempre es pot filar una mica més prim a l'hora de trobar una solució de traducció satisfactòria. El plaer de descobrir els matisos de l'original es multiplica amb les troballes per expressar-los en la llengua d'arribada amb fidelitat al sentit i al sentiment dels quals el traductor és intèrpret i transmissor, i això val tots els diners del món.

11. *Persuasions*, 12. Jane Austen Society of North America, 1990. <<http://www.jasna.org/persuasions/printed/number12/kaplan.htm>>.